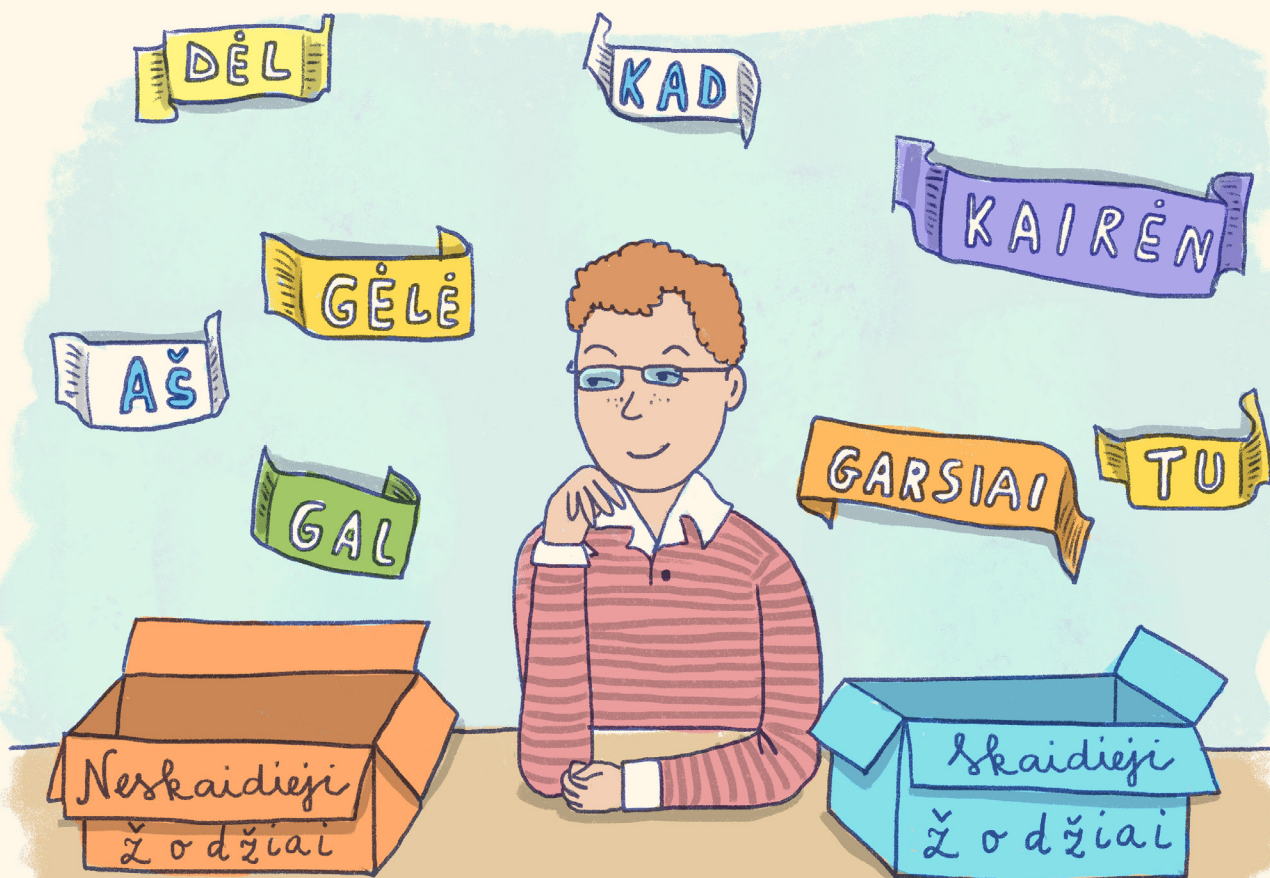

Įvadas

Žodžių daryba – būdas turtinti mūsų žodyną. Juk kiek daug naujų žodžių, reikalingų mums tiksliau pasakyti, apibūdinti, išreikšti vieną ar kitą dalyką, galima pasidaryti su įvairiomis darybos priemonėmis. Taigi kviečiame Jus išbandyti savo jėgas ir atlikti užduotis.

Iš pradinių klasių kurso apie žodžių darybą jūs jau žinote nemažai dalykų (pažiūrėkite į paveikslėlį), pavyzdžiui, kad visi žodžiai gali būti suskirstyti į dvi dideles grupes – **skaidžiuosius žodžius** ir **neskaidžiuosius**. Neskaidieji žodžiai yra tokie, kurie turi tik vieną reikšminę žodžio dalį – šaknį, pavyzdžiui, *gal*, *kad*, *mat*, *už* ir kiti. Skaidieji žodžiai yra tokie, kurie turi bent dvi reikšmines žodžio dalis – paprastai tai būna šaknis ir galūnė, pavyzdžiui, *gėlė*, *stal-as*, *t-u* ir kiti. Tačiau žodis nebūtinai baigiasi galune, pavyzdžiui, *garsiai*, *aukštyn*, *kairėn*, *namie* ir kiti.

Rekomendacijos mokytoji

Modulio užduotys rekomenduojamos atlikti siekiant įtvirtinti galūnės kaip reikšminės žodžio dalies ir darybos formanto funkcijas. Paprastai mokiniai galūnę sieja su žodžio pabaiga. Atliekant modulio užduotis svarbu akcentuoti, kad žodis nebūtinai baigiasi galūne – jis gali būti be galūnės, t. y. žodžiai skirstomi į skaidžiuosius ir neskaidžiuosius. Būtina atkreipti mokinių dėmesį, kad galūnė yra kintamoji žodžio dalis. Vadinasi, mokant morfeminės žodžio sudėties, pradedame nuo galūnės identifikavimo, t. y. mokome žodžius pakeityti (linksniuojamuosius – linksniuoti, asmenuojamąją – asmenuoti). Aktualu kalbant apie skaidžiuosius ir neskaidžiuosius žodžius yra tai, kad žodis gali neturėti galūnės, bet būti skaidusis, pavyzdžiui, *pernelyg*, *namie* ir kt. Kitas svarbus momentas, kalbant apie galūnę kaip darybos formantą, išmokyti mokinius galūninės darybos ir nepainioti jos su kitais darybos būdais, ypač su priešdėliniu. Tarkim, imame darinį *sajunga* ir aiškiname, kokia yra šio žodžio darybos reikšmė – „tai, kas sujungta“. Taigi *sajunga* yra galūninės darybos darinys, padarytas iš priešdėlinio veiksmažodžio *sujungę* + -a (galūnė). (Užtenka mokiniams darinyje pamatyti priešdėlį ir jie dažnai klysta galvodami, kad tai priešdėlinės darybos darinys.)

Modulio užduotims siūloma skirti 4–5 pamokas.

Klausimai ir užduotys.

- 1 Skyrium surašykite skaidžiuosius ir neskaidžiuosius žodžius – užpildykite lentelę.

Pypt, vakar, riteris, palei, ryžtas, jau, ir, nuo, manęs, gal, šauniai, ach, brakšt, namie, myriop, maždaug, dar, atgal, šuo, toli, vypt, dėkui, keliolika, netrukus, ačiū, tiek, čia, tuoj, pernelyg, kas, ša, iki, marš, to, saldu, jis, pagal, trauk, atgalios, ne.

- 2 Prisiminkite, kokia reikšminė dalis yra žodžių galūnė, kaip ji žymima. Sutartiniu ženklu (galūnė žymima □) pažymėkite pateiktų žodžių galūnes.

Amžinieji takiai, pasvirasis brūkšnys, bando-masis darbas, ilgiausiose pasakose, sportinėmis varžybomis, mylimiausių augintinį, didžiam klasei, naujieji mokslo metai, penktoji klasė, atsilikusiujų gretose, pernelyg garsiai, mėgstame valgyti sočiai, vyresniajai seseriai, žaliąją arbatą, dusliaisiais priebalsiais, ilgiesiems balsiams,

Neskaidieji žodžiai	Skaidieji žodžiai
pypt	riteris
vakar	ryžtas
palei	manęs
jau	šauniai
ir	namie
nuo	myriop
gal	maždaug
ach	atgal
brakšt	šuo
dar	tolis
vypt	dėkui
ačiū	keliolika
tiek	netrukus
čia	pernelyg
tojoj	kas
ša	to
iki	saldu
marš	jis
pagal	trauk
ne	atgalios

Morfeminė ir darybinė žodžių analizė. 5–6 klasės

pasilikome namie, apsistoti užėjoje, retkarčiais pasikalbėti, nuošaliausias pakampes, šiomis valandėlėmis, jisai pirmasis, pažadėtoji žemė, galėjo būti taip, pasukti kairėn, pasimatysime rytoj, išskirtinuose kadruose.

Rekomendacijos mokytojui

Atliekant šią užduotį, svarbu atkreipti mokinių dėmesį, kad galūnė – kintamoji žodžio dalis. Identifikuodami galūnę, kaitome žodį. Ypač svarbu nepažiūrėti įvardžiutinių formų galūnių, nes dažnai klaidingai dalį galūnės mokiniai traktuoja kaip priesagas (pateiktuose pavyzdžiuose galūnės paryškintos). Amžinieji **takiai**, pasvirasis brūkšnys, bandomasis darbas, ilgiausiose pasakose.....

- 3 Kokius tris svarbiausius dalykus galėtumėte pasakyti apie žodžio galūnę klasės draugams, kuriems sunkiau sekasi morfeminė žodžių analizė – baikite teiginius apie žodžio galūnę.

Galūnė yra .....

.....
.....
.....

Kaip galūnė randama:

a) linksniuojamąsias kalbos dalis .....

.....
.....
.....

b) asmenuojamąją kalbos dalį .....

.....
Yra žodžių, kurie neturi galūnės, pavyzdžiui, ...

.....
.....

Rekomendacijos mokytojui

Atliekant trečią modulio užduotį prašoma apibendrinti, ką mokiniai išmoko ir žino apie reikšminę žodžio dalį – galūnę. Svarbiausi akcentai: a) galūnė – kintamoji žodžio dalis; b) ji randama kaitant žodžius ir c) esama žodžių, kurie galūnės neturi.

- 4 Naudodamiesi elektroniniu *Dabartinės lietuvių kalbos žodynu* (el. versija <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>) išsiaiškinkite nežinomų žodžių reikšmes. Pasamprotaukite, ar leksinė šių žodžių reikšmė sutampa su darybine reikšme.

Morfeminė ir darybinė žodžių analizė. 5–6 klasės

4.1. Pateiktus žodžius išskaidykite į pamatinius žodžius ir darybos priemones.

Apykaita → apkeitė + -a	Santarvė .....
.....	.....
Apavas	Samprata .....
.....	.....
Paklausa	Įsiūtis .....
.....	.....
Iššūkis	Pojūtis .....
.....	.....
Užlinkis	Pokytis .....
.....	.....

4.2. Parašykite, kas sieja šiuos darinius.

.....

.....

4.3. Pasirinkite kelis jums labiausiai patikusius darinius ir baikite kurti nedidelės apimties (6–7 sakinių) vaizdelį.

Tą vakarą užmigti nesisekė. Žinojau, kad rytoj manęs laukia tikras iššūkis...

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Rekomendacijos mokytojui

Ketvirtoji modulio užduotis skirta įtvirtinti žinioms, ką mokiniai moka apie galūnę kaip darybos formantą. Svarbu atkreipti mokinių dėmesį į tai, kad vienoje darybos pakopoje pridamas vienas darybos formantas. Kaip jau minėta, kitas svarbus momentas, kalbant apie galūnę kaip darybos formantą, išmokyti mokinius galūninės darybos ir nepainioti jos su kitais darybos būdais, ypač su priešdėliniu. Būtina paminėti, kad galūninės darybos dariniams būdinga šaknies balsių kaita.

Morfeminė ir darybinė žodžių analizė. 5–6 klasės

Visiems pateiktiems dariniams bendra tai, kad juos sieja tas pats darybos būdas – visi jie yra galūninės darybos:

Apykaita → apkeitė + -a

Apavas → apavė + -a

Paklausa → paklausė + -a

Iššūkis → iššaukė + -is

Užlinkis → užlinko + -is

Santarvė → sutarė + -ė (įterpiamas intarpas v)

Samprata → suprato + -a

Įsiūtis → įsiuto + -is

Pojūtis → pajuto + -is

Pokytis → pakito + -is

Paskutinė užduotis – parašyti nedidelės apimties vaizdelį – skirta įtvirtinti ir apibendrinti viso modulio įgytas žinias. Kurdami vaizdelį mokiniai ugdomi savo kūrybiškumą, mokosi taisyklingos galūninės darybos darinių vartosenos.

Atliekant užduotis jums pravers žemiau pateiktos nuorodos ir šaltiniai:

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga per internetą: <http://lkiis.lki.lt/dabartinis>.

Prieiga per internetą: http://lietuviu5-6.mkp.emokykla.lt/lt/mo/zinynas/kalbos_pazinimas_lietuviu_kalbos_zodziu_daryba_kaityba_sandara_morfologija/.